

John Riddell

Clara Zetkin och enhetsfronten

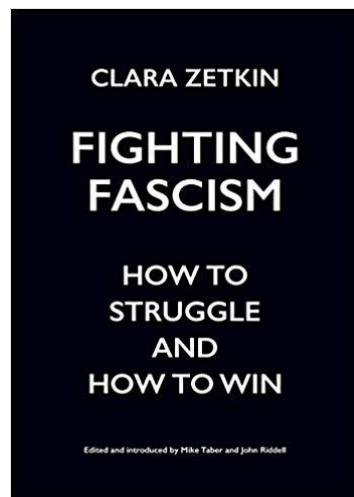
Ur *Links International Journal*, 7/5 2019

Clara Zetkin och Rosa Luxemburg 1910

Clara Zetkin (1857-1933) var en internationellt respekterad revolutionär ledare sedan 1880-talet och nära medarbetare till Rosa Luxemburg. Zetkin ingick i den nybildade Kommunistiska internationalen. 1921 förenade hon sig med Lenin och Trotskij i kampen för att få Komintern att arbeta för att ena de arbetande och deras organisationer i enad kamp mot kapitalismens ondska. Denna politik gick under namnet ”enhetsfrontspolitiken”.

Två år senare tillämpade den tyska kommunistledaren denna politik på den utmaning fascismen utgjorde. Men 1924 övergavs denna politik och Zetkin tillbringade de sista tio åren av sitt liv som en hyllad men de facto verket tystad kritiker av det Komintern som höll på att förfalla i stalinistisk urartning. Nedan skildras Zetkins försök att upprätthålla enhetsfrontspolitiken. Texten är hämtad från *Clara Zetkin, Fighting Fascism: How to Struggle and How to Win*, red. Mike Taber och John Riddell, Haymarket Books, 2017.

Zetkins nederlag på Kominterns femte kongress

Ett år efter det att Komintern antagit Clara Zetkins rapport* och resolution om fascismen övergavs denna hållning på Kominterns femte kongress, som ägde rum i juni-juli 1924.

De följande åren kom Internationalen alltmer att domineras av den byråkratiska apparat som leddes av Josef Stalin och dess syn på fascismen och enhetsfronten ändrades flera gånger, utan att någonsin fullt ut återgå till vad som rått 1923. 1928 kom Komintern så att inta en sekteristisk hållning, som principiellt avvisade alla tankar på antifascistisk enhet med socialdemokraterna och andra icke kommunistiska strömningar inom arbetarrörelsen. I stället betecknades de som "socialfascister". Denna vägran, i förening med att ledarna för det tyska socialdemokratiska partiet (SPD) på sitt håll avvisade enat agerande, banade väg för att Hitler i januari 1933 kunde komma till makten i Tyskland.

Trots att Zetkin plågades av ohälsa och försämrad syn förblev hon en aktiv medlem av Komintern dessa år. De styrande i Internationalen hindrade henne från att öppet ge uttryck för sina åsikter om fascismen och enhetsfronten. Trots detta hittade hon sätt att antyda sitt missnöje i dessa frågor. I augusti 1932 lyckades hon i ett tal inför den tyska riksdagen ge uttryck för kärnan i sin rapport om fascismen från 1923. När Zetkin ett år senare avled vid 75 års ålder var hon en av de få ledande inom Komintern som fortfarande försökte håll fast vid den inställning som funnits på Lenins tid.

Helomvändning om arbetarnas enhet

I sin inledande rapport på Kominterns femte kongress 1924 övergav organisationens ordförande Grigorij Zinovjev den analys Zetkin gjort av fascismens karaktär och dynamik och hävdade att socialdemokratin som sådan var nära förbunden med denna arbetarfientliga rörelse. "Socialdemokratiska partiet har blivit en del av fascismen", förklarade han. "Fascisterna är bourgeoisins högra hand och socialdemokraterna den vänstra."¹

Zinovjev kritiserade också försöken att främja arbetarnas aktionsenhet genom att utmana, och när det lämpade sig, diskutera med socialdemokraterna på ledande nivå – en hållning som Kominterns fjärde kongress 1922 ställt sig bakom som en nödvändig del av enhetsfrontspolitiken. Han omdefinierade också Kominterns krav på en arbetar- och bonderegering på ett sätt som gjorde att alla möjligheter till en koalitionsregering med socialdemokraterna uteslöts.

Trots motståndet från Zetkin och Karl Radek, en annan viktig ledare inom Komintern, antogs Zinovjevs åsikter av kongressen 1924.

Stalinismens uppgång

Orsaken bakom Kominterns helomvändning var att ett privilegierat och byråkratiskt skikt med egna intressen höll på att växa fram i det ryska kommunistpartiet och ge upphov till splittring inom dess ledning. 1923 hade en Vänsteropposition under Leo Trotskij med stöd av Radek förnyat den anti-byråkratiska kamp som Lenin inlett 1922.² Lenins politiska aktivitet hade avbrutits av en hjärnblödning i mars 1923 och i januari året därpå avled han. Medan Lenin var bunden av sjukdom ingick Zinovjet ett block med Lev Kamenev och Josef Stalin i syfte att ta ledningen över kommunistpartiet och gå emot Trotskij. I slutet av 1923 hade Trotskij och Radek avlägsnats från den centrala ledningen för Komintern.³

* Zetkins rapport: [Kampen mot fascismen](#). Se även artikeln [Clara Zetkin och kampen mot fascismen](#) av Mike Taber och John Riddell – Red.

¹ *Protokoll Fünfter Kongress der Kommunistischen Internationale*, Hamburg, Carl Holm, Nach., 1924, sid. 66-67.

² I slutet av 1922 hade Lenin tagit initiativ till en omfattande strid inom den sovjetiska ledningen i en rad frågor, bl a den nationella frågan, försvar av monopolet inom utrikeshandeln, och alliansen med bönderna. Bakom många av dessa frågor låg den ökade byråkratiseringen av kommunistpartiet, där Stalin var generalsekreterare. För att kunna driva denna kamp hade Lenin bildat ett block med Trotskij och manat denne att slåss för deras gemensamma uppfattning dessa frågor i partiledningen. Han hade också föreslagit att Stalin skulle avlägsnas från posten som generalsekreterare.

³ För Trotskijs åsikter om dessa kontroverser, se Leo Trotskij, [Tredje internationalen efter Lenin](#).

Zinovjev, som redan från början hyst tvivel om enhetsfrontspolitiken⁴, satte 1924 sin auktoritet bakom den ultravänsteristiska förändringen, framför allt när det gällde politiken i Tyskland. Men Lenin borta och Trotskij och Radek sidsteppade var Zetkin ensam kvar som ledande förespråkare för enhetsfrontspolitiken i Kominterns ledning.

Debatten på Kominterns femte kongress inriktades på ett bokslut över det tyska partiets, KPD, insatser i det omfattande uppsvinget bland arbetarna i Tyskland 1923, som Kominterns centrala ledning ansåg kunde ha lett till en framgångsrik proletär revolution. Efter flera månader av intensiv kamp i Tyskland var det kapitalistiska styret återställt vid årsskiftet och kommunistpartiet inne i en vanhedrande reträtt.

Debatten om orsakerna till nederlaget spred sig till det ryska partiet. Trotskij och Vänsteroppositionen anklagade Kominterns exekutivkommitté för att ha missat den revolutionära potentialen i läget tills det blivit för sent. Zinovjev försökte skjuta skulden på det tyska partiets främsta ledare, Heinrich Brandler och August Thalheimer, som i likhet med Zetkin varit starka anhängare av brett och enat agerande mot fascismen.

1924 gav exekutivkommittén under Zinovjev sitt stöd till den ultravänsteristiska strömning i Tyskland som leddes av Ruth Fischer och ställde sig bakom att man där drog sig bort från alla initiativ om en enhetsfront. Samtidigt tvingade Kominterns exekutiv alla partier att ställa sig bakom ”trojkan” Zinovjev-Kamenev-Stalin i det ryska partiet. Zetkin tog inte ställning i de ryska stridigheterna, backade inte upp ”trojkan”, men däremot höll hon inte tyst i enhetsfrontsdebatten i Tyskland.

Zetkin på femte kongressen

Både Zetkin och Radek tog till orda på femte kongressen [1924] med stark kritik av Zinovjevs förslag om att ändra Kominterns syn på enhetsfronten och andra frågor. Större delen av Zetkins två timmar långa anförande ägnades nederlaget i Tyskland. Samtidigt som hon framförde hård kritik av partiledningen i Tyskland pekade hon också på exekutivkommitténs ansvar och hävdade att den tyska arbetarklassen på hösten 1923 inte varit redo för en konfrontation om makten.

Sista halvtimmen av sitt tal ägnade hon åt enhetsfronten, den fråga som låg under motsättningarna om fascismen. Den grundläggande förutsättningen för enhetsfrontsinitiativen, sade hon, var kommunistpartiets enighet, oberoende och nära band till massorna. Under de förutsättningarna var förhandlingar med de socialdemokratiska ledarna ibland tänkbart – förutsatt att vår inställning är att inte träffa dem för att ”stärka deras prestige” utan för att ”öka trycket på dem att gå ut i handling” och vinna över ”en än större del av deras anhängare under vår fana”.

Delegaterna fick inte principiellt avvisa sådana möten på ledande nivå, sade hon. De måste stå fast vid besluten från Kominterns fjärde kongress (1922) och inte låta sig vilseledas av senare nytolkningar.⁵ Trots Zetkins maningar ställde sig femte kongressen bakom Zinovjevs förslag.

Trots att Zetkin utsattes för hård kritik på kongressen var hon fortfarande hyllad inom Komintern de närmaste åren som en symbol för revolutionär okuvlighet. Hon fick ofta författa hälsningar eller appeller av ceremoniell karaktär, men tilläts inte tala eller skriva offentligt om kontroversiella ämnen. Kommunistiska kvinnorörelsen och dess tidning *Die Kommunistische Frauen-internationale*, där hon varit drivande, lades ner 1925 respektive 1926.

⁴ I sin rapport till exekutivkommitténs möte i juni 1923 medgav Zinovjev, ”Vid denna tid hade jag förvisso invändningar” om enhetsfrontspolitiken. I Mike Taber, red., *The Communist International at a Crossroads: Plenums of the Communist International Executive Committee, 1922-23*, Historical Materialism Book Series, 2017.

⁵ *Protokoll Fünfter Kongress der Kommunistischen Internationale*, sid. 335-339. Se också *Howard the United Front, Proceedings of the Fourth Congress of the Communist International*.

De sista decennierna av sitt liv var Zetkin svårt sjuk. De långa perioder hon tillbringade utanför Moskva för behandling fungerade, enligt Tânia Puschnerat, som skrivit hennes biografi, som en form av karantän för att hålla henne borta från viktiga politiska tilldragelser.⁶

Försvar av kampenheten

1925 bröt Zinovjev med Stalin och gick i opposition för att året därpå förena sig med Trotskij, Kamenev och Radek i den Förenade oppositionen, som utmanade det hårdnande byråkratiska grepp som Stalin började få över Sovjetunionen och hans tillbakavisande av alla internationalistiska perspektiv bakom talet om att bygga ”socialismen i ett land”.

I slutet av 1926 avsattes Ruth Fischers ledning i det tyska partiet. En tid därefter återfick Zetkin en viss frihet inom Kominterns ledning. 1927 blev hon åter invald i centralkommittén i KPD för att två år senare förlora denna post.

I oktober 1927 lade Zetkin inför det tyska partiets centralkommitté fram ett kraftfullt försvar av den enhetsfrontspolitik hon varit med om att utveckla 1921-23. Hon uppmanade partiet att ge villkorligt stöd till en socialdemokratisk regering i delstaten Hamburg, där kommunistpartiet och socialdemokraterna tillsammans hade majoritet, på grundval av ett gemensamt program för åtgärder som gynnade arbetarna.

I detta brev försvarade Zetkin också att KPD 1923 anslutit sig till en kortvarig koalition med socialdemokraterna i delstaten Sachsen, något som väckt skarp kritik både inom partiet och i Komintern.

”Vi kan vara förvissade om att de breda massorna har en ganska felaktig syn på vad en sådan regering kan uppnå”, skrev hon, ”men det ökar bara skälen till att vara för den”. Om inte, ansåg hon, skulle det bli så mycket lättare för de socialdemokratiska ledarna att avvisa alla tankar om att regera med stöd av kommunistpartiet och i stället ingå en koalition med de öppet borgerliga partierna – något som var regel under Weimarrepublikens tid, 1919-33, i Tyskland.⁷

Vid den tiden var Zetkin lierad med Nikolaj Bucharin, Kominterns dåvarande ordförande. Zetkin stödde Bucharin och Stalins hårda repressalier mot den Förenade oppositionen och ställde sig till och med bakom uteslutningen av Trotskij ur det ryska partiet 1927. Hon protesterade heller inte mot de omfattande arresteringarna av oppositionella och förvisningen av dem till Sibirien. Därmed blev hon ett stöd för de byråkratiska krafter som snart skulle vända sig mot Bucharin och stärka Stalins absoluta makt.⁸

Ultravänsteristisk vändning

Bara en månad efter Zetkins maning till enhetsfront gjorde det sovjetiska kommunistpartiet en ultravänster-sväng. Den blev känd som ”Tredje perioden” och baserades på ett schema där den första perioden var det revolutionära uppsvinget efter första världskriget, den andra perioden den efterföljande stabiliseringen av kapitalismen, medan tredje perioden ansågs skulle bli präglad av kapitalistiskt sammanbrott och revolution.

Det resulterade i att Stalins ställning stärktes medan Bucharins underminerades, samtidigt som man vann över och tystade personer med sympatier för Trotskij och Vänsteroppositionen. Under den nya linjen påbörjades färden mot tvångskollektivisering av jordbruket, industrialisering i halsbrytande takt och att den stalinistiska byråkratin alltmer skärpte sitt grepp i Sovjetunionen.

I Tyskland innebar detta en återkomst för och intensifiering av den katastrofala politik som rått under Ruth Fischers tid vid makten med bl a avvisande av allt tal om försök till enhetsfronter med socialdemokraterna. Stalin gjorde ett sällsynt framträdande vid exekutivkommitténs möte i februari

⁶ Tânia Puschnerat, *Clara Zetkin: Bürgerlichkeit und Marxismus*, Essen, Klartext 2003, sid. 296.

⁷ För texten till Zetkins brev, se [Brief an das ZK der KPD](#)

⁸ Puschnerat, a.a., sid. 305-306.

1928 då han fördömde ”högerflygeln” inom det tyska partiet – dvs de krafter som Brandler ledde och som hade kopplingar till Zetkin – som huvudfaran för partiet.

Mötet utgjorde slutpunkten för Kominterns enhetsfrontspolitik och stängde vägen för alla möjligheter till en kämpande antifascistisk allians. Vid ett efterföljande möte med de tyska och sovjetiska medlemmarna av exekutivkommittén, där Zetkin inte fick vara med, verkställde överföringen av makten i KPD till de krafter som slöt upp bakom Stalins nya linje.

Zetkin gav uttryck för sin vanda i ett brev till sonen Costia i mars 1928: ”Jag undrar vad som behöver göras ... Situationen plågar och bekymrar mig.” Hon skrev till Wilhelm Pieck i partiledningen om att hon inte alls var för att sådana avgörande frågor för partiets politik skulle ”avgöras genom uppgörelser mellan andra partier”, en anspelning på det sovjetiska partiets inblandning i det tyska partiets inre liv.⁹

När resolutionen om Tyskland behandlades av exekutivkommittén månaden därpå var det bara Zetkin som röstade mot den. Hon skrev ett konfidentiellt brev till ledningen för KPD där hon utvecklade sina åsikter och på något oförklarligt sätt läcktes det ut och publicerades året därpå i en icke kommunistisk tidning i Tyskland.¹⁰

Under de följande månaderna inleddes en fraktionsstrid bakom scenen inom ledningen för det ryska partiet, som sedan 1925 hette ”Kommunistiska all-unions-partiet (bolsjevikerna)”. Stalins fraktion stod bakom en ultravänsteristisk linje både internationellt och i Sovjetunionen och ställdes mot ”högeroppositionen” under Bucharin.

Den 3 juli 1929 publicerade *Pravda* en artikel av Zetkin, som innehöll en del centrala teman ur hennes rapport om fascismen från 1923. Hon hade sänt in artikeln som kritik av det utkast till program som skulle läggas fram vid Kominterns kongress månaden därpå och där huvudförfattaren hette Bucharin.

Zetkin riktade kritik mot det schematiska ”klass-mot-klass”-perspektiv som fanns i utkastet och framhöll i stället att Komintern måste ena ”alla arbetande och förtryckta klasser och folk”. Hon beklagade att programmet inte lade tillräcklig vikt vid mellanskikten mellan proletariat och bourgeoisie, framför allt de mer välutbildade (”intellektuella”).

Hon pekade också på något annat som försumrats, nämligen betydelsen av kapitalistisk ”rationisering” – ökad automatisering och att småskaliga producenter och köpmän försvann – som kastade alla underlydande samhällsskikt ut i kris. Det fanns inga krav som gynnade kvinnorna, framhöll hon, och kvinnornas betydelse för klasskampen omtalades bara för dem som var arbetare eller bönder. En tysk översättning av Zetkins artikel cirkulerade på internationell nivå bland aktivister inom Komintern.¹¹

Kominterns sjätte kongress hölls i juli-augusti 1928 och var den första Zetkin deltog på utan att tala. Stalins anhängare bedrev en kampanj mot Bucharin och hans internationella anhängare, och där ingick Zetkin.

Konflikten inom det tyska partiet kulminerade på ett historiskt möte med exekutivkommittén den 19 december 1928, där Zetkin öppet gick emot Stalin. Stalins styrkor krävde att ”högerflygeln” skulle uteslutas ur partiet. Zetkin begärde att alla disciplinära åtgärder skulle uppskjutas tills det tyska partiet hunnit ha en demokratisk diskussion och en kongress. Under detta sammanträde anklagade Béla Kan, en av arkitekterna bakom den ultravänsteristiska och katastrofala ”Marsaktionen” i Tyskland 1921, Zetkin för ”högeravvikelse” när hon vid det tillfället motsatt sig hans linje. Zetkin framhöll att hon hade haft Lenin på sin sida när hon fått världskongressen att motsätta sig Kuns ultravänsteristiska åsikter. Det båtade föga: diskussionerna på mötet höll sig till Kuns ståndpunkter.

⁹ Gilbert Badia, *Clara Zetkin, féministe sans frontières*, Paris: Les Editions Ouvrières, 1993, sid. 276-278.

¹⁰ Ibid., sid. 278. För texten till Zetkins brev, se *Beiträge zur Geschichte der Arbeiterbewegung*, 6, sid. 787-788.

¹¹ Zetkins 3 500 ord långa text publicerades i *Internationale Presse-Korrespondenz*, års. 8, n° 64, sid. 1172-1173 och n° 65, sid. 1189-1190. För en helt annan kritik av programutkastet, se Trotskij, *Tredje internationalen efter Lenin*.

Man beslutade att utesluta ”högern” i det tyska partiet, mot detta röstade Zetkin, Jules Humbert-Droz och Angelo Tasca. 6 000 oppositionella drevs ut ur det tyska partiet.¹²

Sedan Stalin 1928 uteslutit Zetkins meningsfränder i det tyska partiet skärptes de interna striderna inom den ryska partiledningen och ledde till en öppen brytning med Nikolaj Bucharin några månader senare. Bucharins fraktion krossades; Bucharin och andra ledande ”högeroppositionella” kapitulerade och erkände sina påstådda misstag. De anhängare till Bucharin som uteslutits i Tyskland bildade en ny organisation med namnet Tysklands kommunistiska parti (Oppositionen) eller KPD(O).

I privata sammanhang uttalade sig Zetkin med bitterhet om att Komintern förvandlats till en maskin som ”suger åt sig ryskspråkiga direktiv på ena sidan och spottar ut dem, översatta till olika språk, dem med den andra”.¹³ Ändå ansåg hon fortfarande att kommunisterna måste försöka förändra Internationalen, precis som hennes vänner inom KPD och även Leo Trotskij, som nu befann sig i exil, och hans kamrater i den Internationella vänsteroppositionen.

Enligt Zetkin krävde lojaliteten mot detta perspektiv och mot Sovjetunionen att hon stannade kvar i Internationalen, också till priset att behöva hålla tyst i avgörande frågor. Stalin för sin del bedömde uppenbarligen riskerna med hennes medlemskap som mindre än om hon uteslöts.

Mellan oktober 1929 och mars 1930 författade Zetkin ett omfattande memorandum, riktat till Kominterns exekutiv, om krisen inom KPD.¹⁴ I en värdering av det tyska partiets felaktiga linje såg hon detta mer som symptom på en mer allmän kris inom Komintern som helhet. Vid exekutivkommitténs plenum i december 1928 jämförde hon partiets ultravänsteristiska hållning med den ökända ”offensivteorin”, som en del på högsta nivå inom exekutivkommittén under en kortvarig och katastrofal tid ställt sig bakom 1921.¹⁵ Att bryta sönder det grepp det misstaget fått hade varit den största landvinningen på Kominterns tredje kongress (1921). Det hade skett genom insatser av Lenin, Trotskij och Zetkin själv och innebar en seger som öppnat dörren till den enhetsfrontspolitik som Komintern antog senare samma år.

I sitt memorandum fördömde Zetkin det sovjetiska partiets destruktiva roll som innebar att det inte längre ”ledde” utan bara ”dikterade” Internationalens politik. Och för första och sista gången utmanade hon Stalins sätt att leda Sovjetunionen genom att kräva ”omfattande dokumentation” om händelserna inom parti och stat i Sovjetunionen. Kominterns medlemspartier hade, sade hon, ”plikten och rätten att få information om problemen i Sovjetunionen i broderlig solidaritet med det ryska partiet”.

Missnöjesyttringar

Zetkin beklagade sig för sonen Maxim över den hårda censur och de inskränkningar hennes texter utsattes för. Inte ens hennes namn fick nämnas längre, sade hon. Och ändå, på ett eller annat sätt, lyckades hennes idéer nå en större publik.

¹² Puschnerat, *a.a.*, sid. 364-366. För en genomgång av hela detta möte med exekutivkommittén, se Tânia Ünlüdag, ”Die Tragödie einer Kämpferin für die Arbeiterbewegung”, *IWK* 33, 1997, sid. 337-347. Om kontroversen mellan Kun och Zetkin 1921, se *To the Masses: Proceedings of the Third Congress of the Communist International*.

¹³ Puschnerat, *a.a.*, sid. 370.

¹⁴ *Ibid.*, sid. 370-372, 377, 380.

¹⁵ ”Offensivteorin” lades fram av ledarna för majoriteten inom KPD efter den äventyrliga ”Marsaktionen” 1921 för att rättfärdiga beslutet att ha startat den aktionen och för att se till att den politiken fortsatte. Teorin uppmanade kommunisterna att radikaliserade sina paroller och inleda minoritetsaktioner i syfte att dra med tveksamma arbetare i handling. [Se även texterna om Marsaktionen i lästipsen efter denna artikel]

1929 publicerades hennes *Minnen av Lenin* på tyska efter många dröjsmål. Denna broschyr innehöll en detaljerad redogörelse för hennes samarbete med Lenin på Kominterns tredje kongress rörande grundläggande frågor för enhetsfrontspolitiken.¹⁶

Zetkin tog emot besökare från KPD(O) som Paul Frölich, som hon delade uppfattning med vad gällde enhetsfronten, arbetet i fackföreningarna, behovet av inre partidemokrati och behovet att reformera Komintern. KPD(O) publicerade fyra av Zetkins privata oppositionella uttalanden, utan att det ledde till några protester från henne.¹⁷ Hon brevväxlade med gamla vänner som nu var fientligt inställda till KPD, som Georg Ledebour. Hon skrev en nekrolog över Margarete Wengels, en kamrat från den revolutionära kampen under kriget och som senare återvänt till SPD och den publicerades i en arbetartidning som inte tillhörde KPD.¹⁸

Samtidigt som hon hyllade Sovjetunionens landvinningar anslöt sig Zetkin inte till det sedvanliga smickrandet av den sovjetiske diktatorn.¹⁹ I en privat not ämnad för Bucharin uttryckte hon sitt förakt för den sovjetiske ledaren, som hon omtalade med tidens machistiska språkbruk som en ”mentalt störd kvinna i mansbyxor”.²⁰

1929 förekom rykten i ryska emigrant- och SPD-tidningar om att Zetkin skulle vara utsatt för förföljelse av de styrande i Moskva. KPD:s huvudorgan *Die Rote Fahne* bröt två gånger tystnaden rörande Zetkin genom att publicera hennes dementier av dessa rapporter. Hennes andra uttalande avslutades på ett sätt som säkerligen var besvärande för redaktörerna: ”Som är allmänt känt strider min syn på såväl taktik som det grundläggande mot uppfattningen hos majoriteten inom exekutivkommittén.”²¹

Även om Zetkin insett Kominterns urartning manövrerade hon försiktigt och skickligt för att få behålla sin ställning som tolererad oppositionell. I sitt memorandum från 1929-30 försäkrade hon, ”Jag kommer att bryta med partidisciplinen tre gånger, fyra gånger, om det är till fördel för revolutionen.” Men när Stalin 1931 angrep minnet av Rosa Luxemburg protesterade Zetkin mot denna förolämpning mot sin mångåriga vän och kamrat bara i privata brev.²²

”Mitt största bekymmer”, sade hon till en vän vid denna tid, ”är att besvara frågan: Var finns sanningen? Vilket är mitt ansvar gentemot den proletära revolutionen? Ska jag tala ut eller hålla tyst?” Hon fick betala priset för att få behålla medlemskapet i kommunistpartiet, vilket innebar att hon bara kunde säga en liten del av vad hon egentligen tyckte.²³

Grep tillfället

Zetkin fortsatte att lyfta fram delar av den analys av fascismen hon gjort 1923 när tillfälle gavs – i den kritik av KPD:s politik hon sände till Wilhelm Pieck i partiledningen i mars 1932 till exempel och i en publicerad hyllning till en antifascistisk konferens i junijuni.²⁴ I en hälsning till KPD:s kampanj 1931 för rätten till abort manade hon öppet till enhet med kvinnorna i SPD.²⁵

I augusti 1932 tog Zetkin tillfället att tala direkt till en nationell publik om behovet av en enhetsfront mot fascismen. För att kunna göra det fick hon låta en del vara osagt, som behovet att

¹⁶ Zetkins redogörelse för sina diskussioner med Lenin om Tredje kongressen återfinns i *To the Masses*, sid. 1137-1148. Hela texten till Zetkins [Minnen av Lenin](#) finns på marxistarkivet.

¹⁷ Puschnerat, a.a., sid. 381.

¹⁸ *Ibid.*, sid. 376.

¹⁹ Ett undantag har konstaterats. 1932 gick Zetkin med på att redaktören gjorde ett tillägg till vad hon skrivit om Stalin i ett hälsningsbudskap, där han betecknades som ”en framstående och lysande ledare”. Se Puschnerat, sid. 384.

²⁰ Gilbert Badia, a.a., sid. 288-289; Puschnerat, sid. 384.

²¹ Puschnerat, a.a., sid. 376.

²² Zetkin hade försvarat Luxemburg på exekutivkommitténs plenum i mars 1926 mot liknande attacker som förekommit i det tyska partiet. Hennes anförande publicerades i protokollet från plenum.

²³ Puschnerat, a.a., sid. 377; Badia, a.a., sid. 282, 290.

²⁴ Badia, a.a., sid. 300-301.

²⁵ *Ibid.*, sid. 264.

närma sig SPD om vikten av enad kamp mot fascismen. De delar AB hennes text som betonade den enorma uppgift partiet stod inför när det gällde att få massorna på fötter ströks i den slutliga texten. Hon var ändå glad över att kunna uttrycka kärnan i sin uppfattning och tog entusiastiskt tillfället att göra det.

Talet kom att hållas i ett dramatiskt läge.

Den djupa depression som uppstått 1929 hade drabbat Tyskland hårt. Medan arbetarpartierna var uppslukade av inbördes stridigheter växte Hitlers nationalsocialister – som befunnit sig på nedgång sedan 1923 – snabbt till det största partiet i Tyskland. Nazisterna ökade från 2,6 procent (1928) till 18,3 procent (1930) och 37,4 procent (1932). Vid valet i juli 1932 blev Zetkin återvald till riksdagen, där hon suttit sedan 1920. Vid 74 års ålder var hon den äldsta ledamoten av det tyska parlamentet och hade därför förtroendeuppdraget att formellt öppna det första sammanträdet.

Nazisternas tidningar rasade mot henne som ”kommunistisk jude”, subba (Goebbels) och ”förrädare”. KPD mottog hot från nazisterna om att han skulle attackeras inne i riksdagen. Men när partiets centralkommitté frågade henne om hon ville öppna riksdagens sammanträde svarade hon med karakteristiskt trots, ”Jag ska dit, död eller levande”. Hon fördes i hemlighet till Berlin där hon vistades på en säker plats. Hennes levnadstecknare Gilbert Badia skildrar dramatiken i riksdagen på följande sätt:

Clara Zetkin var mycket svag, drabbad av svimningsattacker och nästan blind. Inför en riksdag proppad med nazistiska delegater i SA- och SS-uniformer hjälpte två kommunistiska ledamöter den gamla damen att ta sig upp i talarstolen. Först gick det nästan inte att urskilja hennes röst, men sakta men säkert stärktes den blev engagerad.²⁶

Sista delen av hennes tal slog fast kärnan i hennes länge nedtryckta syn på att det brådskade med att skapa enhet mot fascismen.

Zetkins tal i tyska riksdagen, 30 augusti 1932 (utdrag)

Zetkins modiga maning till antifascistiskt agerande, som hon gjorde i det tyska parlamentet knappt ett år före sin bortgång, förblir en lämplig hyllning till hennes livslånga kamp och för sin roll som en ledare för kommande generationer – JR

Den mest angelägna uppgiften för oss idag är att skapa en enhetsfront mellan alla arbetande för att slå tillbaka fascismen. Alla de meningsskiljaktigheter som splittrar och fjättrar oss – oavsett om de baserar sig på politiska, fackliga, religiösa eller ideologiska uppfattningar – måste sättas åt sidan inför denna storartade historiska nödvändighet.

Alla som är hotade, alla som lider, alla som vill ha frihet måste ansluta sig till enhetsfronten mot fascismen och dess representanter i regeringen. De arbetande måste hävda sig mot fascismen. Det är den akuta och outhärliga förutsättningen för en enhetsfront mot ekonomisk kris, imperialistiska krig och orsakerna till dem och det kapitalistiska produktionsättet. När miljoner arbetande män och kvinnor i Tyskland reser sig mot svält, utslagning, fascistiska mord och imperialistiska krig uttrycker de den odödliga framtiden för de skapande klasserna världen över.

Denna framtid, som man delar med oss runt om i världen, måste ges uttryck genom en järnhård gemenskap i kamp av alla arbetande överallt där kapitalismen härskar. Den måste också förena dem med deras avantgarde, de befriade bröderna och systrarna i Sovjetunionen. Strejker och resningar i en rad länder flamar eldar upp o visar de kämpande i Tyskland att de inte står ensamma.

Överallt börjar de utblottade och kuvade att rycka fram mot att ta makten. I Tyskland är miljoner kvinnor fortfarande fast i det sexuella slaveriets kedjor och därmed också det mest uttalade formen av klassslaveri. De får inte stå utanför den enhetsfront av arbetande som nu håller på att ta form i Tyskland.

Den ungdom som vill blomma upp och mogna måste stå i de främsta leden. Idag består deras framtid bara av likstel militär lydnad och utsugning i den obligatoriska arbets tjänstens led. Alla som skapar genom

²⁶ *Ibid.*, sid. 302-303.

intellektuellt arbete, vars skicklighet och förmåga ökar den sociala välmåendet och kulturen men som inte kan hitta något uttryck i den rådande borgerliga ordningen – även de tillhör denna enhetsfront.

Enhetsfronten måste inkludera alla som är beroende av löner eller arvoden eller som på andra sätt måste göra sin avbetalning till kapitalismen, för det är de som både upprätthåller kapitalismen och blir offer för den.

När jag öppnar detta sammanträde med riksdagen uppfyller jag min plikt som hederstalman och i hopp om att jag trots mina nuvarande hälsoproblem också ska få möjlighet, som hedersordförande, att få öppna den första kongressen med arbetarråd i Sovjettyskland.²⁷

Översättning: Björn Erik Rosin

Lästips

John Riddells artikel [Clara Zetkins kamp för enhetsfronten](#) och (tillsammans med Mike Taber) [Clara Zetkin och kampen mot fascismen](#)

Dokument:

[Komintern om den proletära enhetsfronten 1921-22](#), [Debatt om enhetstaktiken](#) (referat från *Folket Dagblad*), [Komintern debatterar enhetsfronten](#) (KI:s exekutivkommitté, februari 1922) och [Debatt om "arbetarregering"](#) (1922).

Om Komintern:

E H Carr: [Kommunistiska internationalen 1920-22](#) (bl a om utarbetandet av enhetsfronttaktiken)

Marsaktionen (1921):

Pierre Broué: [Den tyska revolutionen – Märzaktion](#)

Paul Levi: [Vår väg – Mot kuppmentaliteten](#) och [Vad är brottet: Marsaktionen eller att kritisera den?](#)

Internationella arbetarhjälpen:

Kasper Braskén: [Mot hunger, krig och fascism! Om Internationella ArbetarHjälpen](#)

Fredrik Peterson: ["Proletariatets proviantkolonn" – Internationella arbetarhjälpen i Sverige](#)

Tyskland och kampen mot nazismen:

Pierre Broué: [Kommunistiska Internationalen 1926-1933](#)

E H Carr: [Det misslyckade upproret i Tyskland 1923](#)

Martin Fahlgren: [Kominterns linje i Tyskland 1928-34](#)

²⁷ För hela texten till Zetkins tal i riksdagen, se Mike Jones och Ben Lewis, red., *Clara Zetkin: Letters and Writings*, London: Merlin Press, 2015, sid. 169-173., eller Philip S Foner, red., *Clara Zetkin: Selected Writings*, New York: International Publishers, 1984, sid. 170-175.